

H. Peygamber, Hevâzin'in muhtelif kolları üzerine hicretin 6. (627-28) yılında Hz. Ali, 7. (628-29) yılında Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, 8. (629-30) yılında Şü-câ' b. Vehb el-Esedî kumandasında se-riyyeler gönderdi (İbn Sa'd, II, 89-90, 117, 127). Mekke'nin fethi sırasında Hevâzin-liler Evtâs'ta karargâh kurmuşlardı. Re-isleri Mâlik b. Avf kabilenin malları ile ka-dın ve çocuklarını buraya getirmiş ve ka-bilenin Sakif koluyla birleşmişlerdi. Re-sûlullah bunu haber alınca Attâb b. Esîd ve Muâz b. Cebel'i Mekke'de bırakarak 6 Şevval 8 (27 Ocak 630) tarihinde 12.000 kişilik bir ordu ile harekete geçti. Müslü-manlar ilk defa bu kadar büyük bir ordu-ya sahip oldukları için kendilerine fazlaca güveniyorlardı. Mâlik b. Avf, askerlerinin bir kısmının Huneyn vadisinde pusu kur-masını emretti. Huneyn vadisinden ge-çerken pusuya düşürülen ve kaçmaya başlayan müslümanlar Resûlullah'ın çağ-ırısı üzerine yeniden toparlandılar. Yapı-lan saldırı sonunda Hevâzin mağlûp edil-di. Kaçanların bir kısmı Evtâs'a, bir kısmı Tâif'e çekildi. Evtâs'ta karargâh kuranlar da yeni bir saldırıyla bozguna uğratıldı. Müslümanlar pek çok esir ve ganimet al-dılar. Hz. Peygamber, esir ve ganimetle-rin Mekke yakınlarındaki Ci'râne'de top-lanmasını emrederek Tâif'i muhasara et-mek üzere yola çıktı.

Tâif muhasarasından sonra Resûl-i Ek-rem'in huzuruna gelen bir Hevâzin hey-e-ti kabilenin İslâmiyet'i kabul ettiğini bil-direrek mallarını ve esirlerini geri istedi. Esirler arasında bulunan şair Ebû Cervel Zühayr b. Surad el-Cüşemî'nin okuduğu başışlanmalarını isteyen şiiri de beğenen Resûlullah, Mâlik b. Avf'ı kabileye âmil tayin ederek esirlerini veya mallarını tercih etmelerini söyledi. Onların kadın ve çocuklarını tercih etmeleri üzerine Hz. Peygamber kadın ve çocukların geri ve-rilmesini istedi. Ashabın büyük çoğunlu-ğu buna razı oldu. Karşı çıkanları da Re-sûl-i Ekrem, elde edilecek ilk ganimetten her esire karşılık altı pay verileceğini söy-leyerek ikna etti. Ayrıca bazı kaynaklara göre ganimet olarak alınan 24.000 deve ile 40.000 koyun ve 4000 ukiyye gümüş de iade edildi (Ali el-Kârî, II, 38; Kettânî, I, 291).

H. Peygamber ile Hevâzin arasındaki münasebetler sadece Hevâzin'in tâli kol-larından Âmir b. Sa'saa ile iyi yönde de-vam etmiş, Sa'd b. Bekir kolundan ise Re-sûl-i Ekrem'in sûtannesi Halîme'nin aile-sine mensup küçük bir topluluk müslü-man olmuştur.

Resûlullah'ın vefatından on gün sonra Medine'ye gelip müslümanların evlerin-de misafir kalan Hevâzinliler namaz kıla-caklarını, ancak zekâtı muaf tutulmak istediklerini, bu istekleri kabul edilirse bir barış anlaşması yapacaklarını söylediler. Hz. Ebû Bekir isteklerini reddetti. Hâ-lid b. Velîd'in Büzâha'da Tuleyha b. Hu-veylid ve Uyeyne b. Hısn'ı yenmesi üzeri-ne tereddüt içinde bekleyen Hevâzin ve Süleym kabileleri Hz Ebû Bekir'e itaat arzettiler.

H. Ömer zamanında yedi gruba ayrı-lan Kûfeliler'in bir grubunu Hevâzin ve Temîm kabileleri oluşturunuyordu (Taberî, IV, 48). Hevâzin'in reisi Mâlik b. Avf Kâdi-siye Savaşı'na ve Suriye'nin fethine katıl-mıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbi, *Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 40, 46-47; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 885 vd.; İbn Hişâm, *es-Sî-re*, IV, 80 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 89-90, 117, 127, 147-157; İbn Habib, *el-Münemmak*, s. 234; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), III, 22, 51, 55, 56, 70, 72-77; IV, 48, ayrıca bk. İndeks; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 264; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 261-273; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 281; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1984, s. 391; Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs*, II, 103 vd.; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Sifâ* (Hafâcî, *Nesîmü'r-riyâz fi şerhi Şifâ'i'l-Kâdî 'İyâz içinde*), Kahire 1327, II, 38; A. P. C. de Perceval, *Essai sur l'histoire des arabes avant l'Islamisme*, I-III, Paris 1847-49, bk. İndeks; M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr., *Eyyâmü'l-'Arab fi'l-câhiliyye*, Kahire 1361/1942, s. 235, 295, 331, 336; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 264; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1980, III, 1231-1232; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, bk. İndeks; Hamîdullah, *İslâm Pey-gamberi* (Tuğ), I, 42, 469, 482, 515; II, 946, 1067-1068; Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 288-291; II, 311-312; Mustafa Fayda, *Halid b. Velid*, İstanbul 1990, s. 170-171, 204-211; J. Schleifer, "Hevâzin", *IA*, V/1, s. 446-447; W. Montgomery Watt, "Hawâzin", *IE* (İng.), III, 285-286.

M. ALİ KAPAR

HEVÂZİN GAZVESİ

(bk. HUNEYN GAZVESİ).

HEVESNÂME

(هوس نامه)

Tâcizâde Câfer Çelebi'nin
(ö. 921/1515)

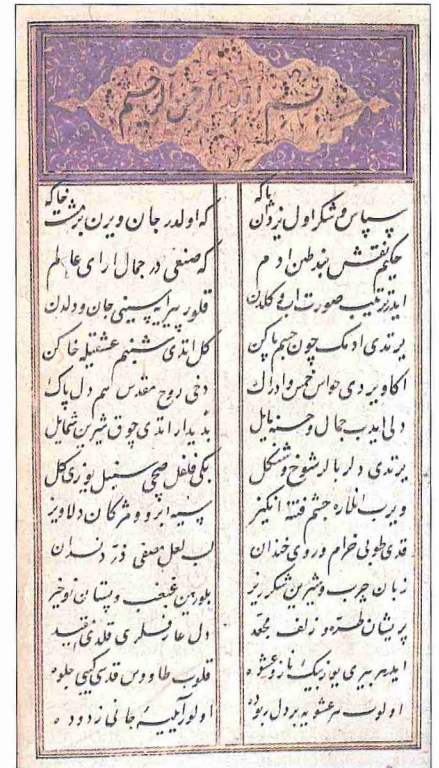
İstanbul'da yaşamış
bir aşk macerası etrafında gelişen
mesnevisi.

Türk şairlerinin konu ve ilhamlarını ge-nellikle İran edebiyatından aldıkları ve tercüme eserlerin yaygın olduğu bir dö-nemde yerli hayatın içinde bir aşk mace-

rasının anlatıldığı *Hevesnâme*, farklı ya-pısı ve orijinal konusuyla devrinin hemen bütün tezkire yazarlarınca önemli kabul edilmiş bir mesnevidir (Sehîf, s. 28; Latîfî, s. 117; Âşık Çelebi, vr. 61^b-62^a; Kınalîzâ-de, I, 250). Eser, "mahabbetnâme-i Ca'-fer" terkinin gösterdiği 899 (1494) yı-lında kaleme alınmıştır.

Aruzun "mefâilün mefâilün feûlün" ka-lıbıyla yazılan ve 3750 beyitten meydana gelen *Hevesnâme*, hemen bütün mes-nevilerde yer alan tevhid, na't ve münâ-cât gibi manzum parçalardan sonra ge-len üç bölümde oluşur. İlk bölümde İs-tanbul'un tabii güzelliği, çeşitli semt-leleriyle önemli yapıları anlatılmaktadır. O devir şehir hayatının birbirinden farklı mahalleri olan Galata, Sarây-ı Hümâyun, Ayasofya ve Fâtih camileri, Semâniye medreseleri, hamam ve kasırlar, dârüş-şifâ ve imaret gibi tesisler, Fâtih Sultan Mehmed'in mezarı, Ebû Eyyüb el-Ensâ-rî'nin kabrinin nasıl bulunduğu, Kâğırtha-ne, Eyüp ve Yedikule semtlerinin mima-ri, yerleşim ve sosyal hayatını anlatan bu bölüm, gerçeklerden ziyade şiirin hayali atmosferine yakın olmakla birlikte ilk de-

Tâcizâde Câfer Çelebi'nin *Hevesnâme* adlı mesnevisinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4373)

fa bir şehir hakkında topluca bilgi vermesi açısından önemli ve orijinal kabul edilmiştir.

İkinci bölüm, asıl konunun girizgâhı mahiyetinde olup Câfer Çelebi'nin kendi hayatına dair anekdotların yer aldığı "Hasbihal" ile başlar; dostlarıyla nasıl vakit geçirdiği, daha İstanbul'a gelişinden itibaren medresede tahsil görmesi, ediplerin meclislerinde bulunuşu ve diğer meşguliyetleri anlatılır. Şair daha sonra *Hevesnâme*'nin ne maksatla yazıldığını açıkladığı bir şiir sohbetinin hikâyesini verir. Ardından Osmanlı şiiri hakkındaki görüşlerini dile getirir ve o devir şairlerini İran edebiyatına tutkun olmakla suçlayıp taklitçiliklerini eleştirir. Özellikle dönemin önde gelen şairlerinden olan Şeyhî ile Ahmed Paşa hakkında, "Şular kim Türkî dilde şöhrati var / Biri Şeyhî biri Ahmed'dür ey yâr // Hayâl-i hâsa çün kâdir değiller / Hakîkatte bular şâir değiller" (beyit 521, 533) gibi sert eleştirilerde bulunur. Ona göre Ahmed Paşa belâgatta yetersiz ve fikirleri dağınık bir şair; Şeyhî ise fesahat kaidelerine dikkat etmeyen, garip kelimeler kullanan, tercüme ve taklitçi bir söz ustasıdır. Câfer Çelebi'nin, tenkit ettiği bütün bu zaaf ve kusurlardan sıyrılma gayretiyle yazmış olduğu *Hevesnâme*'nin önemi biraz da bu yerlilik ve orijinallik iddiasından kaynaklanır. Nitekim şair, arkadaşlarının ısrarı üzerine ve onların okuması için böyle bir eser yazmayı düşündüğü zaman hiç işlenmemiş ve istismar edilmemiş bir konu arar; nihayet başından geçen bir aşk macerasını hikâye etmeye karar verip, "Heves birle urup bünyâdın anın / *Hevesnâme* kodum hem adın anın" diyerek adını belirttiği ve iki ayda tamamladığı mesnevisini alışımlışın dışında peri yüzlü güzellere ithaf etmiştir: "Ne şâh u ne vezîr adına yazdım / Perî ruhsârlar yâdına yazdım". Câfer Çelebi'nin kadınlara düşkün olduğunu söyleyen Âlî'nin yaşadığı bir vak'a olarak belirttiği bu aşk hikâyesinde Câfer Çelebi evli bir kadınla aralarında geçen ilişkiyi anlatır. Kitabın üçüncü bölümü tamamen bu maceraya ayrılmış olup önce aşktan ve aşkın hallerinden bahsedilir, Kâğıthane'de bir bahar gününün tasviriyle şairin sevgilisini ilk görüşü, ona âşık oluşu, çektiği ıstırap, sevgiliyle buluşması, mektuplaşmaları vb. zaman zaman erotik duyguları yansıtan bir üslûpla dile getirilir. Bu bölümde mesnevi beyitleri arasına yer yer gazeller serpiştirilerek konuya canlılık kazandırılmıştır. Eserin değişik bahislerinde de rüzgâr

rın oluşumu, ayın doğuşu, batışı ve değişmesi, gece ile gündüzün meydana gelişi, yağmur ve dolu ile gök kuşağının oluşumu gibi konular ilmi ve felsefi açıdan soru-cevap şeklinde tahlil edilmiştir. Ayrıca divan şiirinin kâmet, mûy, ebrû, zülûf, ruhsâr, dehan, leb, sîne, kadem gibi sevgiliye ait güzellik unsurları sıra ile anlatılmıştır.

Hevesnâme şairin, "Benimdir evvel âhir az eger çok / İçinde kimsenin bir habesi yok" dediği gibi tertip, üslûp ve nazım tekniği bakımından tamamen orijinal kabul edilir. Yazıldıktan sonra şairin de yer aldığı şiir ve sohbet meclislerinde uzun müddet okunmuş ve okuyanların teklifleri üzerine bazı yerleri değiştirilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan (meselâ bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 4373; TDK Ktp., nr. 97; İÜ Ktp., TY, nr. 9861, Bibliothèque Nationale, A. F. 300) *Hevesnâme* üzerinde bir mezuniyet tezi hazırlanmış olup (bk. bibl.) ayrıca bir doktora çalışması yapılmaktadır (Necati Sungur, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcîzâde Câfer Çelebi, *Hevesnâme*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 4373; a.e. (haz. Ruçhan Kaptan, mezuniyet tezi, 1959), İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 515; Sehi, *Tezkire*, s. 28; Latîfî, *Tezkire*, s. 117; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 61^b-62^a; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 246-252; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 148; Âlî Mustafa, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2290/32, vr. 204; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2047; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 148; Osmanlı Müellifleri, I, 263; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 290-291; *Amasya Tarihi*, III, 225; Âsaf Hâlet Çelebi, *Divan Şiirinde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 15-31; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 63-64; Blochet, *Catalogue*, I, 128; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 244; Banarlı, *RTET*, I, 476-477; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divân*, İstanbul 1983, s. XLVII-LXI; M. Tayyib Gökbilgin, "Câfer Çelebi", *İA*, III, 10; "Hevesnâme", *TDEA*, IV, 211-212.

İSMAİL E. ERÜNSAL

HEVSÂ

Afrika'daki en büyük müslüman topluluklardan biri.

Hevsâ, etnik olmaktan çok bugün yaklaşık 40 milyon kişiyi içine alan bir dil birliğini, yani etnik kökeni ve coğrafyası ne olursa olsun aynı dili konuşan, çoğunluğu müslüman bir topluluğu ifade eder. Bu topluluk kuzeyde Sahrâ, doğuda Çad gölü, batıda Nijer nehri ve güneyde Benue

nehriyle çevrili bölgede yaşamaktadır. Bu bölgeden başka, 1903'te Sokoto Emirliği'nin İngilizler tarafından işgali sırasında doğuya göç eden büyük bir Hevsâ topluluğu da halen Sudan'ın Mavi Nil bölgesinde yaşamaktadır. Hevsâlar'ın kökenleri hakkında, bir kısmı bazı efsanelerin yorumuna dayanan çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en çok benimsenen, bu dili konuşan kimselerin IX ve X. yüzyıllarda Mısır'dan Güney Sahrâ ve Âir bölgesine geldikleri, buradan da XIV ve XV. yüzyıllarda Tuaregler'in bu bölgeyi işgal etmeleri sonucunda güneye doğru göçerek kendi dillerini ve kültürlerini diğer etnik gruplara kabul ettirip bugünkü Hevsâlar'ı meydana getirdikleri yolundaki görüştür. Yazılı kaynaklarda, bir ırka delâlet etmek üzere Hevsâ kelimesine ilk defa XVI ve XVII. yüzyıllarda rastlanır; daha önce bu insanlar, bağlı bulundukları krallık ve şehirlere göre Kanava, Katsina-va ve Gobirava (Kanolu, Katsinalı, Gobirli) gibi nisbelerle anılıyorlardı. Süyûtî bir risâlesinde (Adamu, *General History of Africa* [1984], IV, 268-269) Sudan, Hevsâ ve Tekrûr toprakları için, Sa'dî (*Târîhu's-Sudân*, I, 24, 41) ve Kâ'tî (*Târîhu'l-Fettâş*, s. 32, trc. s. 53) gibi Tînbüktülü tarihçiler de Nijer nehrinin sol tarafındaki arazi için "Hevsâlar'ın ülkesi" tabirini kullanmışlardır. Günümüzde Nijer ve Nijerya'da Hevsâ dilini konuşan ve kültürünü paylaşan, ancak müslüman olmayan bazı topluluklar da mevcuttur, fakat bunlar kendilerine Hevsâ denilmesini kabul etmezler. Nijerya'dakiler, muhtemelen Arapça Mecûsî (ateşe tapan) kelimesinden türetilen Meguzâva (Bamaguce), Nijer'dekiler de Hevsâ dilinde "putperest" anlamına gelen Azna

Hevsâ şehir devletleri (XIV-XVIII. yüzyıl)

